

BERTRAND RUSSELL (1872-1970) I L'ATOMISME LÒGIC

Ramon ALCOBERRO

«Haver insistit en la introducció d'aquesta virtut [honradesa científica] en la filosofia i haver inventat un poderós mètode amb el qual poder fer-la fructífera, són els principals mèrits de l'escola filosòfica de la qual sóc membre. El costum d'una acurada veracitat, adquirida en la pràctica d'aquest mètode filosòfic, es pot estendre a tota l'esfera de l'activitat humana, i així generar, allà on existeixi, una disminució del fanatisme juntament amb una creixent capacitat de simpatia i comprensió mútua. En abandonar una part de les seves pretensions dogmàtiques, la filosofia no deixa de suggerir i inspirar un estil de vida»

B. RUSSELL / Història de la filosofia occidental.

«Que tota filosofia ben fonamentada ha de partir d'una anàlisi de les proposicions és, tal vegada, una veritat massa òbvia per a requerir cap demostració»

B. RUSSELL / Exposició crítica de la filosofia de Leibniz.

«El meu mètode consisteix invariablement a arrancar des de quelcom vague però problemàtic, quelcom que sembla indubtable però que no puc expressar amb precisió. Segueixo un procés semblant al de qui contempla quelcom, primer amb l'ull nu i després examinant-ho amb un microscopi. Descobreixo que, parant-hi esment, apareixen divisions i distincions allí on res d'això no era visible al principi, exactament com un microscopi permet apreciar bacils en l'aigua impura, cosa que no podríem fer sense ell. Hi ha molta gent que menysprea l'anàlisi però sempre m'ha semblat evident que, com en el cas de l'aigua impura, l'anàlisi ofereix nou coneixement sense destruir res del que era prèviament conegut. Això s'aplica no tan sols a l'estructura dels objectes físics, sinó també a la dels conceptes i pràcticament en el mateix grau (...) La creença en aital procés constitueix el meu prejudici més fort i inamovible envers els mètodes d'investigació filosòfica».

B. RUSSELL / L'evolució del meu pensament filosòfic.

Bertrand RUSSELL (1872-1970) era membre d'una família aristocràtica, farcida de personatges liberals. El seu pare fou deixeble i amic de John Stuart MILL amb qui compartia idees de caire utilitarista i de reforma social. RUSSELL estudià matemàtiques (afirmava haver llegit Euclides amb onze anys) i fou professor al Trinity College de Cambridge i de diverses universitats nord-americanes. L'any 1895 feu un viatge a Alemanya on entrà en contacte amb els cercles socialdemòcrates. Més tard, durant el Congrés Internacional de Filosofia celebrat a París l'any 1900, conegué el matemàtic italià Peano, les teories del qual el van induir a elaborar, conjuntament amb Whitehead, la seva primera obra important PRINCIPIA MATHEMATICA (1903). D'altra banda, pel seu afany de compromís social, defensà la llibertat d'expressió i denuncià la cursa armamentística, actitud per la que fou empresonat dues vegades. El seu primer empresonament, per pacifista, durant la guerra del 1914 causà un escàndol mundial. Viatjà a l'URSS el 1920 però, com ell mateix deia: "Quan hi vaig ser no hi vaig trobar res que m'agradés o que em pogués interessar".

El 1950 va rebre el premi Nobel de literatura. Denuncià sempre la dictadura comunista i als darrers anys de la seva vida creà el "Tribunal Russell" contra la guerra del Vietnam. Tot i que, a les darreries del segle passat, Russell va passar a un segon terme com a conseqüència de la fama de Wittgenstein, la seva obra és essencial en la definició de la filosofia analítica. Escriptor torrencial, fet que sens dubte ha portat a què no sigui fàcil llegir-lo íntegrament, la seva obra divulgativa i de "periodisme d'idees" fou cabdal en la definició d'un paradigma moral en els anys posteriors a la II Guerra Mundial. S'ha parlat molt sobre la suposada manca d'originalitat de la seva filosofia, que recull préstecs conceptuals de molts autors però Russell era una ment enciclopèdica. En qualsevol cas sempre va estar amatent a mantenir-se com a "realista", és a dir, a acceptar que hi ha existències no mentals (conceptes, dades dels sentits, etc.) que no es troben en la ment de qui els coneix; i –de la mateixa manera –fou "analític" en el sentit de considerar que en filosofia les coses complexes pressuposen les simples, mentre que les coses simples no pressuposen les complexes.

Entre les seves obres principals (deixant de banda els textos ètics i polítics, que li atorgaren la fama de ser un Voltaire del segle XX), cal destacar:

- EXPOSICIÓ CRÍTICA DE LA FILOSOFIA DE LEIBNIZ (1900)
- ELS PRINCIPIS DE LA MATEMÀTICA (1903)
- ELS PROBLEMES DE LA FILOSOFIA (1913)
- EL NOSTRE CONEIXEMENT DEL MÓN EXTERN (1914)
- LA FILOSOFIA DE L'ATOMISME LÒGIC (1918)
- INTRODUCCIÓ A LA FILOSOFIA MATEMÀTICA (1919)
- L'ANÀLISI DE L'ESPERIT (1921)
- L'ANÀLISI DE LA MATÈRIA (1927)
- INVESTIGACIÓ SOBRE EL SIGNIFICAT DE LA VERITAT (1940)
- EL CONEIXEMENT HUMÀ (1948)
- LÒGICA I CONEIXEMENT (1956)

El pensament de Russell va evolucionar des de l'idealisme d'empelt hegelian fins a l'«atomisme lògic», qualificatiu que ell mateix va emprar per a definir la seva filosofia l'any 1924. A parer seu, la filosofia no és altra cosa que l'intent de comprendre i descriure el món com a una totalitat de fets i esdeveniments, i el llenguatge ha de ser l'instrument que permeti realitzar aquesta tasca.

Russell va canviar sovint d'opinió sobre molts temes de filosofia primera; per a ell canviar de parer no era res censurable –creure que les idees són de pedra picada ho tenia per un prejudici dogmàtic i eclesiàstic– i, ben al contrari, significa un acte de responsabilitat envers la millora del coneixement. Hi ha, però, algunes intuïcions metodològiques que Russell mantingué sempre; seguint Francisco Rodríguez Consuegra, en la introducció a l'antologia ANÁLISIS FILOSÓFICO (Ed. Paidós, Bcn, 1999) n'assenyalem dues: 1) Per a Russell filosofar és definir i 2) Les definicions significatives de debò han de ser constructives. “Constructiu” vol dir que cal fer una anàlisi dels conceptes definits buscant el màxim grau de precisió dels termes, fins aconseguir reduir-los a termes ontològicament simples.

Per a Russell, seguint aquí FREGE, els llenguatges naturals pateixen tota una sèrie de defectes, i especialment se'n poden assenyalar els següents:

- Utilització dels signes fora de la funció sintàctica que els correspon en raó a llur categoria lògica.
- Utilització de diversos signes per a representar una mateixa referència, o d'un sol signe per a representar-ne més d'una.
- Paradoxes derivades de la confusió dels nivells lògics (conceptes de diferent ordre, llenguatge objecte i metallenguatge, etc.)
- Paradoxes derivades de l'ambigüitat semàntica dels termes.

En conseqüència, per a Russell el llenguatge que fa possible de “retratar” la realitat no és pas l'ordinari i quotidià –que és enganyós i erroni– sinó un llenguatge ideal i lògicament perfecte, l'estructura del qual coincideix i s'identifica amb la realitat, gràcies a l'existència d'un «isomorfisme», o simetria entre el llenguatge i la realitat. Aquest principi es coneix com a «**TESI DEL LLenguatge PINTURA**». Segons aquesta tesi, en analitzar l'estructura del llenguatge hom també pot conèixer l'estructura de la realitat, perquè totes les realitats materials han estat reduïdes a construccions lògiques. Per consegüent, el llenguatge és un símbol de la realitat.

Aquest llenguatge lògicament perfecte seria caracteritzat a nivell sintàctic, segons els PRINCIPIA, per una sèrie de regles que, esquemàticament, són:

- Tota proposició composta es resol en altres de simples unides per connectors lògics (no, i, o, si... llavors, si i sols si).
- Tota proposició simple està integrada per relators (predicats) i els termes de la relació (elements sobre els quals recau la predicació)
- Els termes poden denotar individus o variables individuals.
- Els individus seran expressats per noms propis (constants) o descripcions que sols convinguin a ells.

Per altra banda, a nivell semàntic són necessàries tres regles fonamentals per tal de donar contingut als símbols lògics.

- Com que en general una proposició expressa un fet de la realitat, els termes de la proposició denoten parts elementals d'aquest fet.
- A cada nom propi o constant es farà correspondre un element simple de l'experiència del qual tinguem coneixement directe.
- A cada descripció haurà de correspondre un element simple de l'experiència del qual no hi hagi coneixement directe: per tant, definit lògicament a partir dels anteriors.

En definitiva, la regulació el llenguatge s'adequa a l'exigència lògico-matemàtica d'univocitat i de claredat absolutes. Aquesta concepció del llenguatge indueix Russell a formular la **«TEORIA REFERENCIALISTA DEL SIGNIFICAT»**, segons la qual els noms propis designen o denoten objectes i ens individuals. Això implica l'eliminació de les entitats fictícies, atès que com que no existeixen realment, no poden ser denotades. Perquè aleshores apareixen les frases descriptives i sense sentit, que no signifiquen res pel fet de no referir-se a cap entitat. Aquesta idea està present en la seva «teoria de les descripcions», segons la qual una proposició només ha de tenir un valor enunciatiu, i no descriptiu, si pretén significar alguna cosa. A més, per mitjà de la **«TEORIA DELS TIPUS»** intenta determinar quan té sentit o no una paraula determinada, propòsit per al qual cal definir un conjunt de regles lògiques que ajudin a desemmascarar les contradiccions i les paradoxes.

Russell aspira a elaborar un llenguatge lògic i perfecte, amb un vocabulari mínim que reflecteixi l'estructura del món sense fal·làcies ni ambigüitats.

En realitat, la metafísica tradicional i, concretament, els seus problemes principals són el resultat d'una «mala gramàtica», tal com ho explica ell mateix

a LÒGICA I CONEIXEMENT; per això es proposa bastir tot un sistema lògic formal.

El llenguatge formal s'expressa mitjançant símbols: d'una banda hi ha les «variables» "p", "q", "r" (que representen una proposició) i de l'altra les «connectives» o constants lògiques com, per exemple, "i", "o", "aleshores", etc... Així es pot dir que hi ha dues classes de proposicions:

- **«Atòmiques»**, o simples (expressen un fet simple)
- **«Moleculares»**, o compostes (conjunt de proposicions atòmiques). La seva veritat o falsedat està determinada per la veritat o falsedat de les proposicions lògiques que les integren.

Aquests enunciats simbolitzen fets (esdeveniments de la realitat) atòmics o bé moleculares. És a dir, cada fet correspon a una proposició afirmativa o negativa. Per tant, la veritat o falsedat d'un enunciat depèn de la veritat o falsedat del fet que representa, per la qual cosa, al capdavant, la veritat depèn de la seva correspondència amb els fets (val a dir: allò que s'esdevé en el món) o amb l'experiència (allò que és percebut, recordat).

Russell considera central distingir entre:

- **«Fet»**: tot allò que té existència en el món (l'univers està compost de fets)
- **«Experiència»**: tot allò que percep i recorda un subjecte concret en un moment determinat

D'aquestes premisses es dedueix que tota experiència és un fet, però no pas a l'inrevés. Amb relació a aquesta distinció, doncs, hom pot parlar també de dues altres categories de proposicions.

- **«Proposicions verificables»**: són les que tenen correspondència amb l'experiència.
- **«Proposicions vertaderes»**: són les que tenen correspondència amb algun fet.

Segons Russell, el concepte de veritat és més ampli que el de verificabilitat i la veritat no pot restar limitada a l'experiència d'un subjecte. D'aquesta manera demostra que és possible la veritat sobre fets que ningú no ha experimentat mai, alhora que s'oposa a l'empirisme radical i al principi de verificació dels neopositivistes.